

Kannabiksen käyttö, yhteiskunnallinen reagointi ja siihen vastaaminen

TARU KEKONI

Kannabis on Suomessa yleisimmin käytetty laitton huumausaine. Kaksitoista prosenttia väestöstä eli noin 450 000 suomalaista kertoo kokeilleensa kannabista. Viimeksi kuluneen kuukauden aikana tapahtuneesta käytöstä kertoo noin 40 000 suomalaista. Jälkimmäistä lukua on käytetty arviona säännöllisesti kannabista käyttävien henkilöiden lukumäärästä Suomessa. Muihin laittomiin huumausaineisiin verrattuna kannabista kokeillaan ja käytetään moninkertaisesti. Kannabikseen liittyvää yhteiskunnallista keskustelua ei kuitenkaan käydä Suomessa juuri lainkaan. Miksi?

Huumausaineista käytävässä julkisessa keskustelussa ainekohtaiset puheenvuorot ovat hyvin harvinaisia. Esimerkiksi mediassa huumeiden käyttäjät niputetaan edelleen sangen usein yhdeksi ongelmaryhmäksi, jolloin erilaisiin huumausaineisiin ja niiden käyttäjiin liittyvä moninaisuus jää pääosin tunnistamatta. On yleistä, että uutisoitaessa vaikkapa suonensisäiseen huumeiden käyttöön liittyvistä aiheista esitetään samanaikaisesti kuvia kannabiskasveista tai kannabiksen käyttövälineistä. Tällainen uutisointitapa, kuten yhteiskunnallinen keskustelu laajemminkin, liittyy kannabiksen käytön vahvasti muiden huumeiden käyttöön.

Kannabiksen lainsäädännöllinen asema ja kannabiksen käyttöön suhtautuminen vaihtelevat eri maissa ja eri yhteiskunnissa. Suhtautuminen kannabikseen ei rakennu ainoastaan kannabikseen biokemiallisena aineena, vaan suhtautumiseen vaikuttavat erilaiset kulttuuriset ja yhteiskunnalliset merkitysrakenteet. Suomessa kannabiksen käytöstä ei ole helppoa sanoa ääneen muuta kuin

sellaisia asioita, jotka noudattelevat lainsäädäntöämme sekä julkista ja virallista näkemystä kannabiksen käytöstä, käytön aiheuttamista riskeistä ja käytön ja käyttäjien yhteiskunnallisesta asemasta. Julkisuuden henkilöiden osalta on tiedossamme esimerkkejä, joissa henkilöt ovat joutuneet voimakkaan yhteiskunnallisen reagoinnin kohteiksi kerrottuaan kannabiksen käytöstään tai käyttökokeiluistaan. Tällaiset paljastukset ovat Suomessa johtaneet lähes poikkeuksetta poliisitutkintaan ja syyteharkintaan.

Huumetutkimuksessa erilaisten huumeiden käyttäjäryhmien ja niiden kulttuuristen jäsenysten tutkimisen merkitystä on viime aikoina korostettu. Väitöskirjatutkimuksessani pyrin vastaamaan tähän tarpeeseen. Tutkimuksen kohteena ovat kannabiksen käyttö, kannabiksen käyttöön kohdistuva yhteiskunnallinen reagointi ja tähän reagointiin vastaamisen tavat. Aihetta tarkastelen tutkimusta varten haastattelemiini 36 kannabisaktivistin näkökulmasta. Haastattelemani kannabisaktivistit ovat yhtä lukuun ottamatta myös kannabiksen käyttäjiä. Suhteessa suomalaisiin kannabiksen käyttäjiin yleisesti, haastatellut kannabisaktivistit ovat erityisiä siinä, että he pyrkivät tavalla tai toisella toimimaan aktiivisesti kannabiksen käytön ja käyttäjien yhteiskunnallisen aseman parantamiseksi. Tutkimalla kannabiksen käyttäjien näkemyksiä kannabiksesta ja sen yhteiskunnallisesta asemasta tuon tarkastelun keskiöön sellaisen näkökulman, joka ei ole aiemmin päässyt mukaan kannabiksen käyttöön liittyviin yhteiskunnallisiin merkityksenantoprosesseihin. Tutkimus on käsitykseni mukaan myös ensimmäinen maassamme julkaistu laajempi yhteiskuntatieteellinen tutkimus, jonka kohteena ovat tietty huumausaine ja sen käyttäjät sen sijaan, että tutkimuskohteeksi määrittäisi ”huumeiden käyt-

Teksti perustuu kirjoittajan Tampereen yliopistossa 14.12.2007 pitämään luento.

tö” tai ”huumeidenkäyttäjät” yleisemmästä näkökulmasta.

Metodologisesti esittelen tutkimuksessa erilaisia laadullisia analyysimenetelmiä yhdistävän tutkimuksen tekotavan, jossa korostetaan tutkimushenkilöiden oman äänen ja autenttisen kerronnan esille pääsyä. Tutkimusmenetelmän ja metodologian valinnalla haluan ottaa kantaa sellaisten menetelmien puolesta, joilla tutkittavaa aihetta voidaan lähestyä mahdollisimman vapaana etukäteistulkintoista ja vahvasti tutkittavien omin merkitysrakenteiden viitoittamana. Analysoimalla kannabisaktivistien tutkimushaastatteluisa käyttämiä kertomisen tapoja sitoudun näkökulmaan, jonka mukaan haastattelut kertovat jotakin siitä, mitä todellisuudessa tapahtuu, mutta ovat samalla myös tiettyä tarkoitusta varten tuotettuja tapoja jäsentää todellisuutta.

Samalla kun väitöskirjatutkimukseni tuottaa käyttäjänäkökulmaan sitoutunutta tietoa kannabiksen käytöstä ja käyttäjien suhteesta yhteiskuntaan, se osallistuu myös marginaalin ja poikkeavuuden tutkimuksen keskusteluihin siitä, kuinka marginaalia tuotetaan ja millä tavoin leimaamiseen ja marginaaliin työntämiseen on mahdollista vastata. Tutkimuksessa teen näkyviksi niitä toiminnan tapoja, joiden välityksellä kannabiksen käyttäjät kokevat tulevansa poikkeaviksi leimatuiksi ja asetetuiksi tämän perusteella tiettyyn yhteiskunnalliseen marginaaliin. Tarkastelemalla asiaa leimattujen yksilöiden näkökulmasta pyrin lisäämään ymmärrystämme siitä, millaiset yhteiskunnallisen toiminnan tavat tuottavat marginaalia ja mitä tämä marginaalin tuottaminen on yksilöiden kokemuksina.

Kannabiksen käytön merkitykset

Kannabiksen käyttö on totuttu Suomessa yhdistämään yhtäältä nuorten kokeilulliseen päihteidenkäyttöön ja toisaalta päihteiden ongelmalliseen sekakäyttöön. Myös tutkimukseni haastatteluaineistossa kannabiksen käyttöä perustellaan jonkin verran kertomisen tavoilla, jotka viittaavat näihin aiemmin tunnettuihin käyttötapoihin, kuten hauskanpitoon ja rentoutumiseen, tiettyihin tajuntaa avaaviin kokemuksiin tai käyttöön syntyneeseen riippuvuuteen perustuvana toimintana. Varsin usein kannabiksen käytön merkityksistä kerrottaessa käyttökokemusta (tai esimerkiksi ainetta kohtaan syntyvää riippuvuutta) verra-

taan vastaavaan kokemukseen alkoholia käytettäessä, kuten seuraavassakin haastattelulainauksessa:

Siitä tulee hyvä filis, rentouttaa, jää semmonen alkoholimainen sekavuus pois, eli tavallaan se tila on paljon selkeämpi, vaikka saa kikartaa tai syödä tai tehdä muuta, niin siltikin se on semmosta miellyttävämpää päihtymistä kun alkoholi. Että se ei oo semmosta, kännissä usein ihmiset riitelee tai baarikäyttäytyminen on aika, kyllä mä joskus tykkään itekin dokailla mut se on just, itsekontrolli ei oo niin hyvää siinä. Se on musta mukava tapa vaan niinkun rentoutua. Siihen oikeestaan liittyy niin monia semmosia filiksiä että mä en osaa oikein eritellä sitä koska se riippuu niin paljon sun senhetkisestä mielentilasta, että millä tavalla se vaikuttaa.

Kannabisaktivistit kertovat käytön merkitysten liittyvän kuitenkin myös moniin sellaisiin elämänalueisiin, joihin kannabiksen ei perinteisesti maassamme ole ymmärretty kuuluvan. Kannabiksen käyttö voi olla niin suuri osa yksilön elämää, että sitä ei kyetä erottamaan muusta elämäntavasta. Käyttö voi liittyä erilaisiin uskonnollisiin, rituaalisiin tai maagisiin kokemuksiin tai elämänalueisiin. Nämä merkitykset voivat olla henkilökohtaisesti koettuna varsin voimakkaita. Kannabiksen jonkinasteisesta lääkinnällisestä käytöstä kertoivat lähes kaikki haastattelemani henkilöt. Seuraavassa haastattelulainauksessa lääkinnällistä käyttöä kuvaillaan melko vahvasti ideologisesta näkökulmasta:

On niinkun tavallaan sit kokenu sen että se [kannabis] on niinkun ollu lääkitsevä yrtti mones mieles niinkun kehoon ja mieleen ja tavallaan niinkun, on sitä kautta saanu sellasen yhteyden itseen ja omaan niinkun keskukseen ja pystyny niinkun oivaltamaan ne asiat et mitkä syyt johtaa niinkun fyysisiin oireisiin ja tälle...

Yhteiskunnallinen reagointi

Haastattelut kannabisaktivistit kertovat yhteiskunnallisen reagoinnin kannabiksen käyttöä ja käyttäjiä kohtaan olevan vahvasti leimaavaa. Heidän näkökulmastaan valtaväestön ja yhteiskunnallisten toimijoiden suhtautuminen kannabiksen käyttäjiä kohtaan perustuu kannabiksesta yleisesti vallitsevaan puutteelliseen tietoon tai jopa kannabista kohtaan lietsottuun huumehysteriaan. Myös valtapäihhteemme alkoholin aseman voimakas korostaminen ainoana sallittuna päihteenä ja kannabiksen käytön liittäminen yhteiskunnallisessa keskustelussa vahvasti muiden laittomien huumeiden käyttöön aiheuttavat kannabi-

biksen käyttäjiin kohdistuvaa stereotypisointia ja kategorisointia, mikä puolestaan saa aikaan kannabiksen käytön ja käyttäjien leimaamista.

Yhteiskunnallisen reagoinnin käytännöt, kuten läheisten reagointi, viranomaisten reagointi, hoitokäytännöt ja median tapa uutisoida kannabiksen käytöstä ja käyttäjistä, työntävät tutkimusaineiston analyysin valossa kannabiksen käyttäjiä marginaaliin, ulottumattomiin tai näkymättömiin yleisesti hyväksytyiltä yhteiskunnallisen toiminnan alueilta. Kokemukset yhteiskunnallisen reagoinnin kohteeksi joutumisesta voivat olla hyvin kipeitä ja kokonaisvaltaisia, kuten käy ilmi seuraavasta haastattelulainauksesta, jossa kerrotaan kotietsinnän kohteeksi joutumisesta.

Mutta nyt on menny niinkun kaikki, siinä mielessä että siinä meni omaisuus ja työpaikkaa tosi vaikee saada Suomesta nyt kun on huumausainemerkintä... Ja kaikki nesteet mitä ne löysi, lannotteet ja mausteet, ne meni huumelabraan, sitten valokuvat veivät, työtodistukset ja kaikki mahdolliset asiakirjat. Pankkiotteet ja kännykät ja kaikki... Ja ne ilmeisesti kuvitteli että mä oon joku huumemafia mies tai joku vastaava. Ja ne tuli ihan kämpille sillä perusteella että onko aseita ja näin eteenpäin... Mutta kyllä mä ymmärrän et se on huumehysteriaa.

Yhteiskunnalliseen reagointiin vastaaminen

Tutkimukseni pääasiallinen mielenkiinto kohdistuu niihin yhteiskunnalliseen reagointiin vastaamisen keinoihin, joita kannabiksen käyttäjät ovat maassamme omaksuneet. Viitataan näihin puheenvuoroihin ja toiminnan tapoihin teoreettisella termillä ”neuvottelut”. Näiden mekanismien avulla kannabiksen käyttäjät esittävät vastapuheenvuoroja omasta yhteiskunnallisesta asemastaan. Samanaikaisesti he neuvottelujen avulla pyrkivät hallitsemaan laittomasta toiminnasta aiheutuvat sosiaaliset riskit ja yhteiskunnalliset seuraamukset.

Kannabiksen käyttäjät vastaavat yhteiskunnalliseen reagointiin kolmenlaisilla neuvotteluilla: yksilöllisillä, kulttuurisilla ja yhteiskunnallisilla. Neuvottelut poikkeavat toisistaan paitsi sisällöltään myös siltä osin, millaisella toiminnan tasolla niitä käydään. Yksilöllisissä neuvotteluissa on kyse käyttäjän identiteettimäärittämisestä koskevasta rajankäynnestä. Niitä käydään käyttäjän yksityisen ja julkisen elämänpiiriin välillä pyrkien välttämään leimautumiseen perustuvia identiteetti-

määrittämiä, joita kannabiksen käyttöön helposti liittyy. Kulttuurisella tasolla neuvotteluja käydään kannabiksen käytön ympärille syntyneiden ala- tai vastakulttuuristen ryhmien omaksumien arvo- ja elämäntavallisten valintojen sekä valtakulttuurin ja sen suosimien arvojen ja toimintatapojen välillä. Kannabiksen käyttö ja asema pyritään nostamaan yhteiskunnallisten ja jopa poliittisten neuvottelujen kohteeksi, ja neuvotteluja käydään yksityisten aktivistien tai käyttäjäjärjestöjen sekä ympäröivän yhteiskunnan ja sen toimijoiden välillä.

Yksilöllisten neuvottelujen avulla kannabiksen käyttäjät pyrkivät pitämään käyttönsä mahdollisimman pienen ihmisryhmän tiedossa. Yksityisiin neuvotteluihin liittyvät muita neuvotteluja selkeämmin tarkasti noudatettavat käytön kontrollit, joiden avulla varmistetaan tiedon kannabiksen käytöstä pysyvän tietyn, suljetun ihmisryhmän sisäpuolella. Yksityisistä neuvotteluista kerrotaan esimerkiksi seuraavassa haastattelulainauksessa:

Ihan käytännön syistä tulee pidettyä työkuviot, työelämä aika lailla erillään tästä, koska tässä maassa nyt vaan on vähän hankala olla oma itsensä jollakin lailla. Kyllä sitä joskus joutuu valehtelemaan käytännön syistäkin, jos ei ole soveliaista edes puhua aiheesta. (...) Mut en mä nyt varsinaisesti kaapissa elä sen kanssa, et jos mä tiedän et asiasta voi järkevästi keskustella niin kyl mä sen tarpeen vaatiessa voin ottaa puheeksi tai puhua siitä, jos joku on kiinnostunut kyselemään.

Neuvotteluja käydään myös kulttuuristen ryhmien välillä: kannabiksen käyttäjät kokevat valtakulttuurin arvot itselleen sopimattomiksi ja pyrkivät vetäytymään omia arvovalintojaan paremmin vastaaviin kulttuuriin ryhmiin, joissa kannabiksen käyttö on mahdollista ilman siihen kohdistuvaa leimaavaa tai marginalisoivaa suhtautumista. Kannabiksen käytöstä ollaan valmiita viestimään symbolisen viestinnän tasolla, mutta pääasiassa käyttö ja siihen liittyvät merkitysrakenteet halutaan pitää tietyn kulttuurisen alaryhmän sisällä. Kannabiksen käytön ympärille rakentuvan kannabiskulttuurin kerrotaan sisältävän paljon muutakin kuin kannabiksen käytön, ja sitä voidaan kuvailla esimerkiksi eräänlaisena kannabisharrastuksena. Joskus käyttäjät voivat kertoa esimerkiksi kannabiksen kotikasvatuksen muodostuneen heille jopa kannabiksen käyttöä tärkeämmäksi harrastukseksi, kuten seuraavasta haastattelulainauksesta käy ilmi:

Mutta se on jotenkin, mä jopa tykkään siitä kasvatuspuolesta enemmän kun itse asiassa siitä polttamispuolesta. (...) Se on jotenkin semmonen, mitä kuulee noitten auto-äijien juttuja aina kun ne puhuu jostain auton säätämisestä tai hifistelyjuttuja stereoista niin tosa on ne samat ulottuvuudet kuitenkin, mikä tekee siitä mielenkiintoista plus se on semmonen elävä olento jota voi seurata siellä että nyt mä oon tehny jotain hyvän tai huonosti...

Käyttäjät kokevat kannabiksen käytön yhteiskunnallisen aseman niin tärkeäksi kysymykseksi henkilökohtaisella ja julkisella tasolla, että haluavat tuoda aiheeseen liittämänsä näkökulmat avoimesti yhteiskunnallisen keskustelun kohteeksi pelkäämättä sitä leimaa, jonka keskusteluun osallistuessaan saattavat osakseen saada. Samanaikaisesti kannabiksen käyttö ja käyttäjät halutaan tuoda ulos marginaalista, jonne ne vallitsevan yhteiskunnallisen reagoinnin seurauksena pyritään työntämään. Yhteiskunnallisia neuvotteluja käydään paitsi järjestöaktiivismin myös yksityisen aktiivismin keinoin, mistä esimerkkinä seuraava lainaus:

Toi [kokemus kannabiksen käyttöön suuntautuvasta yhteiskunnallisesta reagoinnista] on vaikuttanu aika paljon meikäläisen tällaseen heräämiseen niin sanotusta unissakävelijästä tietoiseks ihmiseks. Aktiivisemmin seuraamaan lehtiä, näkemään mahdollisuudet vaikuttaa... Liityin puolueeseenkin ja kävin tuolla puoluekokouksessa. Kävin pitämässä puheenkin siellä puoluekokousväelle. Kyllä sielläkin on vapauttamisen puolustajia ja sitten taas sen puheenvuoron käytn siitä että, se oli vastauspuheenvuoro, jossa sitten otin esiin sen että allekirjoittaneen mielestä sellaset ihmiset, jotka ei osaa erottaa vaikka marihuanaa kokaiinista, niin sellanen ihminen on kykenemätön tekemään päätöksiä koko asiassa. Että tiedonhankintaa hyvät ihmiset, tiedonhankintaa!

Kannabiksen käyttäjät mukaan yhteiskunnalliseen keskusteluun

Tutkimukseni tarkoitus on tuoda esille sitä moninaisuutta, joka kannabiksen käytön ja sen yhteiskunnallisen aseman määrittelyyn liittyy. Tarkoitukseni ei ole nostaa jotakin näistä näkökulmista muiden yläpuolelle. En esitä tutkimuksessa tai tutkimustulosten pohjalta muutoksia nykyiseen lainsäädäntöön tai viralliseen suhtautumiseen

tapaan kannabiksen käyttöä kohtaan. Sen sijaan esitän, että yhteiskunnallisessa keskustelussa tulisi antaa tilaa myös virallisesta näkökulmasta poikkeaville näkemyksille. Jos käyttäjien äänet tois-tuvasti vaiennetaan, kieltäydytään samalla kuulemasta kokempohjaista asiantuntijääntä, jolla voisi olla suuri merkitys esimerkiksi hoito- tai muiden sosiaalisen tuen järjestelmien kehittämisessä kannabiksen käyttöön liittyen.

Vuonna 2006 huumehoitoon hakeutuneista suomalaisista asiakkaista 14 prosenttia ilmoitti ensisijaiseksi päihteenkseen kannabiksen. Erityisesti nuorissa ikäluokissa cannabis on yleinen päihdehoitoon tulon syy. Tästä huolimatta Suomessa ei ole kehitetty nimenomaan kannabiksen käyttäjille suunnattuja hoitopalveluita. Tutkimuksen haastatteluaaineiston valossa näyttää siltä, että ainakaan käyttöönsä tiettyjä ideologisia ulottuvuuksia liittävien cannabisaktivistien kohdalla hoitointerventiot eivät toimi erityisen hyvin. Kaikki haastattelemani cannabisin käytön vuoksi jossakin vaiheessa hoidossa olleet käyttäjät jatkoivat käyttöään hoitointervention päätyttyä. Suureksi ongelmaksi tätä tutkimusta varten haastatellut käyttäjät kokivat sen, että cannabisin käyttäjien omia näkökulmia ja ongelmanmäärittelyä ei kuultu eikä millään tavoin otettu huomioon hoitokäytännöissä tai niiden kehittämisessä.

Myös muissa viimeaikaisissa kotimaisissa tutkimuksissa on esitetty, että maassamme tulisi kiinnittää enemmän huomiota sosiaali- ja terveysalan toimijoihin ja heidän merkitykseensä siinä prosessissa, jossa pyritään tukemaan erityisesti runsaasti cannabisia käyttävien henkilöiden cannabisin käytön lopettamista tai vähentämistä. Tutkimukseni pohjalta esitän keinoksi tähän sitä, että cannabisin käyttäjien omat tavat jäsentää ja merkityksellistää cannabisin käyttöä ja sen yhteiskunnallista asemaa otettaisiin nykyistä paremmin huomioon cannabisin käyttäjille suunnatuissa hoitokäytännöissä ja muissa viranomaiskäytännöissä. Näin cannabisin käyttäjien hoitoon hakeutuminen ja hoitomotivaatio voisivat lisääntyä, ja cannabisin käyttäjien sekä kokempohjaista että tosiasiallista yhteiskunnasta syrjäytymistä voitaisiin vähentää.